

A R T Y K U Ł Y

Zdzisław Pizun*, Ryszard Gawryś**

*Tomaszowskie Towarzystwo Regionalne im. dra Janusza Petera

**Redakcja portalu internetowego

„Historia Regionu Tomaszów Lubelski-Bełz-Rawa Ruska”

WŁAŚCICIELE MAJĄTKÓW ZIEMSKICH W WIERZBICY I W MOSTACH MAŁYCH W GMINIE LUBYCZA KRÓLEWSKA W LATACH 1388–1944

Artykuł jest kontynuacją badań historycznych autorów nad właścicielami ziemskimi dawnych majątków szlacheckich, znajdujących się w granicach obecnej gminy Lubycza Królewska. Tym razem autorzy skupili się na powiązanych ze sobą własnościowo we wczesnym okresie dwóch miejscowościach – Wierzbicy i Mostach Małych. Znana nam historia ziem, na których leżą obie te osady, zaczęła się w roku 1388 wraz z nadaniem przez księcia mazowieckiego Siemowita IV Pawłowi z Radzanowa urzędu starosty bełskiego oraz kilkunastu miejscowości w ziemi bełskiej. Kres szlacheckiej własności prywatnej w obu tych wsiach przyniosła II wojna światowa i jej następstwa, którymi było przejście w Polsce władzy przez komunistów, co doprowadziło do konfiskaty przez państwo wielkich majątków ziemskich. Podczas pracy nad tekstem pojawiło się kilka wątpliwości, które autorzy starali się wyjaśnić w miarę posiadanej na dzień dzisiejszy wiedzy i dostępności materiałów archiwalnych. Przede wszystkim dotyczy to powszechnego w wielu opracowaniach historycznych, ale wydaje się, że błędnego, stwierdzenia, jakoby właścicielami Wierzbicy była pochodząca z Grecji rodzina Paparów. Treści artykułu wzbogacone zostały współczesnymi fotografiami, ukazującymi, co dzisiaj pozostało po dawnych właścicielach Wierzbicy i Mostów Małych.

Słowa kluczowe: Paweł (Paszko) z Radzanowa, Radzanowscy, Niszczycy, Towiańscy, Olszyńscy, Lityńscy, Paparowie, Romerowie, Gepertowie, Mezerowie, Giedroyciowie, Jan Parys, biskup Augustyn Radziejowski

---

Wierzbica i Mosty Małe to dzisiaj niewielkie, nadgraniczne osady, leżące w dolinie rzeki Sołokii w gminie Lubycza Królewska. W roku 2010 Wierzbica liczyła 197 mieszkańców, a Mosty Małe zaledwie 74¹. Miejscowości te obecnie w ogóle nie przypominają tych dużych wsi, w których tętniło życie przez kilka stuleci. W przeprowadzonym w 1921 r. powszechnym spisie na terenie gminnym w Wierzbicy odnotowano 323 budynki, w których mieszkało 1607 osób, w tym 38 osób narodowości polskiej, 1544 rusińskiej i 24 żydowskiej. W tym samym czasie na terenie gminnym w Mostach Małych w 117 budynkach mieszkały 623 osoby, w tym 256

---

¹ *Lubycza Królewska. Pogranicze geograficzno-kulturowe*, oprac. M. Koper, Lubycza Królewska-Jakubów 2010, s. 88 i 105.

osób narodowości polskiej i 367 rusińskiej. Na obszarze dworskim, którego przede wszystkim dotyczy niniejsza praca, w Wierzbicy było 16 budynków, w których mieszkało 100 osób, w tym 48 osób narodowości polskiej, 32 rusińskiej i 20 żydowskiej; natomiast w Mostach Małych w jednym tylko budynku mieszkało 14 osób, w tym cztery osoby narodowości polskiej, sześć rusińskiej i cztery żydowskiej². W rezultacie bezwzględnej polityki eksterminacyjnej okupanta niemieckiego wobec narodowości żydowskiej w obu tych wsiach już zapewne w czasie II wojny światowej zniknęła ludność pochodzenia żydowskiego. Po wojnie poprzez wysiedlenie miejscowej ludności ukraińskiej w ramach akcji „Wisła” ciągłość kulturowa obu tych wsi została definitywnie przerwana, a w wyniku prowadzonych walk obie miejscowości prawie całkowicie spalono. Istniejące w tych wsiach majątki ziemskie zostały upaństwowione. W Wierzbicy utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne, które było częścią Kombinatu Machnów Nowy.

Z dawnej Wierzbicy po właścicielach majątku ziemskiego pozostał zdewastowany dwór³, usytuowany w opuszczonym barokowym parku dworskim⁴, i murowana kaplica grobowa rodziny Lityńskich, która znajduje się na placu przy cerkwisku nieistniejącej już drewnianej cerkwi z roku 1887 pw. św. Michała Archanioła⁵. W Mostach Małych do naszych czasów nie zachował się dwór⁶ i również nie ma już cerkwi z roku 1917 pw. Opieki Najświętszej Maryi Panny, gdyż spłonęła w 1944 r. Na cerkwisku zachowała się jedynie drewniana dzwonnica. O dawnej świetności Wierzbicy i Mostów Małych świadczą niewątpliwie krzyże przydrożne oraz grekokatolickie i rzymskokatolickie cmentarze, gdzie w centralnej części znajdują się pozostałości grobowców właścicieli ziemskich: w Wierzbicy Julii Lityńskiej, a w Mostach Małych najprawdopodobniej Franciszka Mezera i jego rodziny.

Mosty Małe, jak się okazuje, to miejscowość niedoceniana w historiografii. Szczególnie dotyczy to próby utworzenia przy tej wsi miasta, które w połowie XVIII w. usytuowano na szlaku lwowskim (gościńcu, trakcie pocztowym, „szosie”). Pomimo że lokacja nie w pełni się udała, to fakt ten w kolejnym wieku miał pewne znaczenie dla najbliższej okolicy, a jej skutki można dzisiaj zaobserwować, chociażby w funkcjonującej nazwie

² Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 13: Województwo lwowskie, Warszawa 1924, s. 35–36.

³ Wierzbicki dwór w literaturze najczęściej nazywany jest pałacem.

⁴ Szczegółowy opis parku (ogrodu) dworskiego w Wierzbicy znajduje się na stronie internetowej <http://www.ogrodowy.minigo.pl/index.php/page/wierzbica> [dostęp: 14 XI 2019].

⁵ Po II wojnie światowej cerkiew użytkowana była jako magazyn siana, węgla i nawozów sztucznych. Zawaliła się 20 lutego 1992 r.

⁶ Zachowane jest jedynie zarośnięte drzewami i krzewami miejsce, gdzie znajdował się dwór.

Opuszczony i zniszczony pałac w Wierzbicy (po lewej) i miejsce po dworze w Mostach Małych (po prawej) – stan obecny. Źródło: Fotografia Z. Pizun (21 I 2020 i 17 X 2019)

lokalnej „Miasteczko” (obecnie południowa część wsi Potoki). Szczególne znaczenie na pewno miał odbywający się w miasteczku targ⁷, jako jeden z nielicznych w tej części Galicji⁸.

O wsi Wierzbica w polskojęzycznej literaturze naukowej i popularnonaukowej niewiele jest informacji, które po sobie powtarzają kolejni autorzy. Natomiast w języku ukraińskim ukazały się dwie warte uwagi książki. Michaił Onisimowicz Koć podjął próbę kompleksowego ukazania dziejów wsi od wieku X do roku 1939⁹, a Olga Kich-Maslej w formie katalogu zaprezentowała greckokatolicki cmentarz¹⁰. Natomiast o Mostach Małych nie ma w ogóle naukowych opracowań monograficznych, lecz jedynie ogólnikowe wzmianki w pracach, które dotyczą innej, bardziej ogólnej problematyki badawczej.

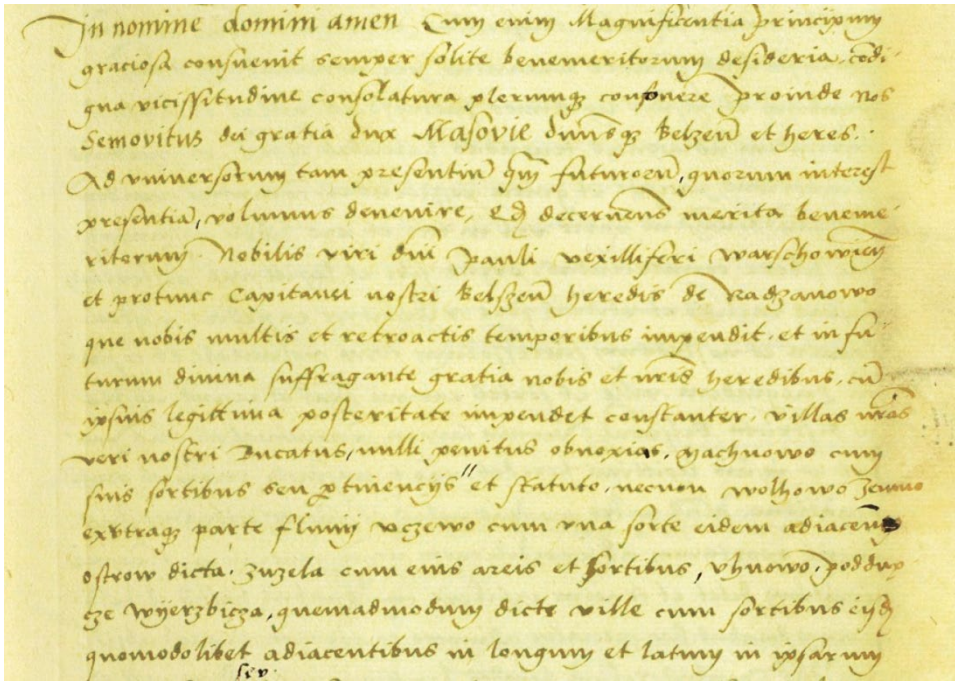
Niniejszy artykuł dzieje Wierzbicy i Mostów Małych podejmuje od pierwszej wzmianki, która miała miejsce we wczesnym średniowieczu, ale praca ta nie jest opracowaniem monograficznym, a autorzy na podstawie udostępnionych w ostatnim czasie materiałów archiwalnych, ze względu na konieczność ograniczenia objętościowego prezentowanego materiału, ukazują jedynie wybrane elementy z dziejów miejscowości, głównie w kontekście właścicieli wsi i majątków ziemskich.

⁷ Henryk Golejewski. *Pamiętniki*, t. 2, oprac. I. Homala, B. Łopuszański, J. Skowrońska, Kraków 1971, s. 14–15.

⁸ W XIX-wiecznym opracowaniu geograficznym dla szkół targ w miasteczku Mosty Małe w powiecie rawskim wymieniony jest obok Lubyczy, Magierowa i Uhnowa. Zob. *Jeografia powszechna ze szczególnym względem na nowy administracyjny podział Galicji. Ułożona tokiem składowym dla użytku młodzieży w szkołach ludowych, miejskich*, napisał W. Michna, Kraków 1867, s. 67.

⁹ М. Коць, *Вербиця в історіі та переказах (X ст.–1939 р.)*, Львів 2000.

¹⁰ О. Кіх-Маслей, *Імлясопишого. Каталог греко-католицько го цвинтаря у Вербиці*, Львів 2014. Opracowanie ukazało się również w języku polskim: O. Kich-Maslej, *Nomen mortui. Próba odczytania cmentarza greckokatolickiego w Wierzbicy*, Kraków 2016.

Fragment transumptu króla Zygmunta Starego z 17 lutego 1525 r. donacji z 31 grudnia 1388 r., wydanej w Bełzie przez księcia płockiego i bełskiego Siemowita IV dla starosty bełskiego Pawła z Radzanowa. Źródło: AGAD, Metryka Koronna, t. 39, k. 232, http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0238.jpg [dostęp: 31 XII 2019]

Teren nad Sołokiją, gdzie powstały Wierzbica i Mosty Małe, jest dość bogaty pod względem wczesnośredniowiecznego osadnictwa. Badaniami archeologicznymi w latach pięćdziesiątych XX w. zajął się zespół prof. Jana Machnika¹¹, ale nie były one kontynuowane i nie znajdują wykorzystania w promocji regionu. Zapewne omawiane miejscowości były zasiedlone wcześniej, niż wynika to ze źródeł pisanych. W chwili pojawienia się w drugiej połowie XIV w. ekspansji mazowieckiej mieszkała tu ludność wyznania prawosławnego, którą ogólnie nazywamy Rusinami.

„Nowoczesne” dzieje wsi Wierzbica i Mosty Małe zaczynają się jednak dopiero z chwilą nadania w 1388 r. przez króla Władysława Jagiełłę ziemi bełskiej księciu mazowieckiemu Siemowitowi IV (ur. ok. 1352, zm. 1426). Formalnie akt nadania został wystawiony w Krakowie przez króla Władysława Jagiełłę 7 stycznia 1396 r., co 8 marca 1397 r. również w Krakowie potwierdziła królowa Jadwiga¹². Kończyło to spory o bełską

¹¹ J. Machnik, *Archeologiczne badania powierzchniowe w południowej Lubelszczyźnie w 1957 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1959, t. 7, s. 63–72.

¹² M. Weber, *Król i jego lennik. Konflikty księcia mazowieckiego Siemowita IV z Władysławem Jagiełłą*, „Przegląd Historyczny. Dwumiesięcznik Naukowy” 2006, t. 97, z. 2, s. 244–245.

donację i pozwoliło Siemowitowi IV i jego urzędnikom na prace administracyjne w nowo uzyskanym księstwie oraz na prowadzenie na jego terenie akcji kolonizacyjnej szlachty mazowieckiej i Kościoła rzymskokatolickiego.

Wydaje się, że już od samego początku na terenie księstwa bełskiego pojawiła się bardzo bliska osoba z otoczenia księcia – Paszko (Paweł)¹³ z Radzanowa¹⁴ herbu Prawdzic (ur. 1375, zm. 1408/1409), który jako starosta bełski rozpoczął w imieniu swego mocodawcy zarządzanie nowymi terenami. Paszko, szlachcic z ziemi płockiej, należał do elity państwa mazowieckiego i był oddanym dworzaninem najpierw księcia Janusza I, a potem księcia Siemowita IV. Kariera Paszki zaczęła się w roku 1375, gdy jako dworzanin księcia Janusza I otrzymał od niego wsie Ciemniewo i Kargoszyn w ziemi ciechanowskiej oraz Poryte i Istebne (Izbnę) w ziemi nowogrodzkiej. Jak podaje Andrzej Janeczek, w roku 1388 od księcia Siemowita IV otrzymał on liczne ziemie i miejscowości w księstwie bełskim. Autor wymienia: Machnów, Ułhów¹⁵, Zimno, Żużel¹⁶, Uhnów, Podubce¹⁷, Wierzbicę¹⁸ (Tarnoszyn, Kornie, Korhynie)¹⁹.

Kolejno wzmiankowanymi przez A. Janeczka spadkobiercami Pawła z Radzanowa byli: jego syn, również Paweł z Radzanowa, zwany także Pawłem z Tarnoszyna, pierwszy wojewoda bełski (1435–1447), oraz syn tegoż Pawła Zygmunt Radzanowski z Uhnowa i Niszczyc, wojewoda bełski (1469–1470)²⁰. Ostatnim z przytoczonych przez autora właścicielem Wierzbicy

¹³ Zob. M. Wińska, *Duchowni na dworze mazowieckim Janusza I. Polityka księcia względem Kościoła*, [w:] *Lustro. Teksty o kulturze średniowiecza ofiarowane Halinie Manikowskiej*, red. W. Brojer, Warszawa 2013, s. 86. W latach 1376–1388 Paszko sprawował urząd chorążego warszawskiego. Podawany często w literaturze urząd chorążego płockiego uzyskał dopiero w 1393 r.

¹⁴ Radzanów to dawne miasto, a obecnie wieś gminna w powiecie mławskim.

¹⁵ Obecnie osada nosi nazwę Ułhówek.

¹⁶ Obecnie wieś nosi nazwę Żużelany (ukr. Жужеланы) i znajduje się po ukraińskiej stronie granicy.

¹⁷ Obecnie wieś nosi nazwę Poddębce (ukr. Піддубці) i znajduje się po ukraińskiej stronie granicy.

¹⁸ Co do nazwy wsi Wierzbica zastanowienie wzbudza fakt, że pierwsza siedziba mieszkalna Pawła z Radzanowa zapewne znajdowała się we wsi Srebrna, którą książe Siemowit IV nadał Pawłowi w 1383 r., a wieś Srebrna położona jest nad niewielką rzeką Wierzbicą (lewy dopływ Skry). Zob. M. Sołtysiak, *Srebrna – pałac w parku leśnym*, „Notatki Płockie” 1998, nr 3 (176), s. 10.

¹⁹ A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991, s. 330. W oryginale występuje nazwa osady Wyerzbicza. Zob. I. Sułkowska-Kurasiova, *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. IV: *Dokumenty z lat 1257–1420*, Wrocław 1969, s. 235.

²⁰ *Ibidem*. W tym wszystkim zastanawia jednak rozpiętość dat. Od czasu gdy Paszko otrzymał funkcję starosty bełskiego w roku 1388, do czasu gdy jego wnuk Zygmunt został wojewodą bełskim w roku 1469, minęło ponad 80 lat, co wydaje się wyjątkowo długim okresem. Dodatkowym faktem przemawiającym za tym, że istnieje nieścisłość, jest postać Pawła z Hunowa (Uhnowa), przytoczona w kronikach średniowiecznego kronikarza Jana Długosza. Zob. *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Ks. 12, Warszawa 2009, s. 421. Tak we współczesnym wydaniu kronik Długosza, jak i w innych współczesnych pracach

pochodzącym z Radzanowskich był syn Zygmunta Andrzej Radzanowski z Radzanowa²¹, który w roku 1517 zmienił nazwisko na Niszczycki.

W tym miejscu warto przyrzeć się samej nazwie Mosty Małe. Historyk A. Janeczek wspomina o pierwotnej, XV-wiecznej nazwie Mostów Małych – Wola Machnowska²². W dokumentach nie znajdujemy potwierdzenia ani wykluczenia tej nazwy. Wiadomo, że w wieku XVI Mosty Małe zapisywano jako Mosty. Tak było już w roku 1532, gdy pośród 15 osad w ziemi bełskiej przypisanych Andrzejowi Niszczyckiemu wymieniono Wierzbicę, Kornie, Machnów i Mosty (Małe)²³. W takim razie jedyne Mosty wymienione w lustracji z roku 1531 to mogą być obecne Mosty Małe, za czym może przemawiać także zestawienie ich w parochii uhnowskiej wraz z Wierzbicą czy Korniami²⁴. O ile może zastanawiać, czy wymienione jedyne Mosty w lustracji z roku 1472²⁵ słusznie przypisano wspólnie Mostom Wielkim, o tyle nie możemy mieć wątpliwości przy lustracji z roku 1578, gdzie Mosty Wielkie występują jako Augustów, a jedyne Mosty (Małe) wraz z Wierzbicą i Korniami jako własność Niszczyckich²⁶. Należy zazna-

uznano, że doszło do pomyłki i chodzi o Zygmunta Radzanowskiego. Zapewne duży wpływ na to miał pogląd XIX-wiecznego historyka Oswalda Balzera, który dowodził, że „o samym Pawle Uhnowskim ani akta archiwalne, ani jakiegokolwiek źródła drukiem ogłoszone nie zawierają żadnej wzmianki”, więc jednoznacznie Długoszowi musiało chodzić o Zygmunta. Zob. O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 532–533. Analizując jednak dokładniej literaturę historyczną, znajdujemy informacje o „zapomnianym” Pawle Hunowskim. Wydana w roku 1728 genealogia Kaspra Niesieckiego nie tylko wspomina o Pawle Hunowskim, który zmarł w 1477 r., ale i przytacza trzy wiarygodne źródła. Zob. K. Niesiecki, *Herby y Familie Rycerskie Tak w Koronie Jako y Wielkim Xięstwie Litewskim*, Collegium Lwowskiego Societatis Jesu 1728, s. 166. Inna, już XIX-wieczna praca zawiera sformułowanie, że Paweł Hunowski był pierwszym wojewodą bełskim z mianowania królewskiego. Zob. B. Sokalski, *Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*, Lwów 1899, s. 427. Być może chodzi tu o często pomijanego syna Zygmunta Radzanowskiego – Pawła z Kupisk. Zob. I. Ryczek, *Uczestnicy wyprawy mołdawskiej według listy konfiskat z 1497 roku, zamieszczonej w Matricularum Regni Poloniae summaria, cz. I*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii” 2015, t. 14, s. 34. Podane przez autorów niniejszego opracowania przykłady dowodzą, że jeszcze nie wszystkie aspekty w tym temacie zostały dokładnie zbadane. Ta dysputa historyczna odbiega od głównego wątku pracy, ale istotne jest postawione pytanie, czy Paweł Hunowski był właścicielem Wierzbicy i innych osad w Bełskiem. Najlepszym przykładem na potwierdzenie faktu istnienia takiej osoby jest zapis o Paulo Hunowskim jako „palatino Belzensi” w dokumentach z roku 1474. Zob. *Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, P. 1, Casimiri IV regni temporacomplectens (1447–1492)*, Warszawa 1905, s. 65, poz. 1269.

²¹ A. Janeczek, *op. cit.*, s. 330.

²² *Ibidem*, s. 180.

²³ *Ibidem*, s. 330.

²⁴ A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 7, cz. 1: *Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona*, Warszawa 1902, s. 244.

²⁵ A. Janeczek, A. Świeżawski, *Rejestr poboru łanowego województwa bełskiego z 1472 r.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1991, nr 39/1, s. 39.

²⁶ A. Jabłonowski, *op. cit.*, s. 207.

czyć, że tym w okresie w lustracjach nie występuje wspomniana nazwa Wola Machnowska.

Po Andrzeju Niszczycykim właścicielem Wierzbicy został jego syn wojewoda bełski Mikołaj Niszczycycki. Ze związku z Katarzyną Brudzewską herbu Pomian pozostawił cztery córki (syn Stanisław zmarł młodo)²⁷ i wszystko wskazuje na to, że dobra wierzbickie nie przeszły na córki, a na bratanka Piotra²⁸, ponieważ w roku 1578 należały one do Piotra Niszczycyckiego, kasztelana bełskiego, syna Stanisława i Agnieszki z Sienieńskich. W składzie dóbr wymieniono: Wierzbicę, Kornice (Kornie), Mosty (Małe), Muchnowo (Machnów), część Nowosiółek oraz 10 i $\frac{3}{4}$ łanu w Nowym Siole. Piotr Niszczyc z pierwszego małżeństwa z Anną, córką Jana Magiery, miał syna Stanisława (który zmarł młodo i bezpotomnie) oraz córkę Elżbietę, która wyszła za mąż za Marcina z Tuczap Łaszczza. Z drugiego małżeństwa z Dorotą z Gruszczyńskich miał córkę Annę²⁹. Pomimo to że Piotr nie pozostawił syna dziedzica, podobnie zresztą jak w okresie poprzednim, dobra uhnowskie, a wraz z nimi wierzbickie, nadal pozostawały w rękach Niszczycyckich. Przed rokiem 1662 co najmniej część dóbr wierzbickich należała do Katarzyny z Łysakowskich Niszczycyckiej, wdowy po bezpotomnie zmarłym Krzysztofie³⁰. Krzysztof Niszczycycki (ok. 1540 – przed 20 V 1617), dowódca zaciężnej jazdy, starosta przasnyski i ciechanowski, kasztelan raciański i wojewoda bełski³¹, był bratem Piotra³². Bezpotomności Krzysztofa nie potwierdzają inne źródła, jednak że miał dwie żony Katarzyny – prawdopodobnie chodzi o bezpotomność z tego drugiego związku³³. Również

²⁷ K. Niesiecki, *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami, Naywyższemi Honorami, Heroicznym Męstwem y odwagą, Wytworną Nauką, a najpierwey Cnotą, nauką Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Ojczyźnie Synow Podana*, t. 3, Lwów 1740, s. 370.

²⁸ *Genealogia. Stanisław Niszczycycki*, <http://www.barbarafamily.eu/webtrees/individual.php?pid=I3807&ged=2018> [dostęp: 16 XI 2019].

²⁹ *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/piotr-niszczycycki> [dostęp: 12 XI 2019]. K. Niesiecki Dorotę z Gruszczyńskich przypisał jako matkę Piotra i Anny; tym samym Anna w jego pracy jest siostrą Piotra. Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. 6, Lipsk 1841, s. 569–570.

³⁰ W. Bondyra, *Własność ziemska w województwie bełskim w czasach saskich*, Lublin 2015, s. 87.

³¹ A. Obrębski, *Dziennik z lat 1561–1583 dyplomaty i biskupa płockiego Piotra Dunin-Wolskiego*, Kraków 1992, s. 118.

³² Krzysztof ogłosił drukiem prawo bartne, które obowiązywało w powiatach przasnyskim i ciechanowskim. Prawo to przestrzegano przez kolejne 200 lat. Był on, tak jak Piotr, synem Stanisława i Agnieszki z Sienieńskich. Zob. http://wzpwarszawa.pl/?page_id=462 [dostęp: 16 XI 2019].

³³ <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/zygmunt-niszczycycki-h-prawdzic> [dostęp: 13 XI 2019]; B. Paprocki, K.J. Turowski, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 621.

i w tym wypadku są wątpliwości, ponieważ K. Niesiecki wspomina z tego związku syna Stefana, chorążego bełskiego³⁴. O całym zamieszaniu wokół tej rodziny pisze także Julian Bartoszewicz, twierdząc, że Niesiecki prawdopodobnie się pomylił i mogło być dwóch Krzysztofów Niszczyckich, gdzie jeden był wojewodą bełskim, a drugi żył kilkadziesiąt lat wcześniej i był starostą przasnyskim oraz ciechanowskim³⁵.

Przed rokiem 1664 dobra uhnowskie po Katarzynie z Łysakowskich Niszczyckiej przejął Krzysztof Dunin, kasztelan lubaczowski, z tym że na części majątku gospodarzył z współsukcesorami. W przypadku Wierzbicy i Wólki Wierzbickiej był to Samuel Izbiński³⁶. W roku 1681 Katarzyna Górska z Manieckich zrzekła się na rzecz Duninów swych praw do spadku po Katarzynie z Łysakowskich Niszczyckiej. Do roku 1690 Duninom udało się przejąć większość majątku po Niszczyckich, w tym Machnow, Poddubce czy Mosty Małe, jednak nie udało się im wykupić Wierzbicy. Po roku 1697 majątek ten przejął wnuk Krzysztofa Dunina, Stanisław, syn wcześniej zmarłego Franciszka, chorążego buskiego³⁷. Stanisław Dunin zarządzał majątkiem wraz z matką, Teresą z Hynków, oraz z jej drugim mężem³⁸. Nigdy nie udało się Duninom przejąć pełnej własności nad Wierzbicą, a wszystko wskazuje, że utracili także Mosty Małe, gdyż na początku XVIII w. Wierzbicę i Mosty Małe wraz z okolicznymi wsiami zakupił biskup Augustyn Michał Stefan Radziejowski herbu Junosza. Fakt ten odnotowany został w testamencie biskupa: „Dobra Kryłów z wielkiego zawikłania nie przez prawo, ale przez przyjacielską ugodę uwolniłem; Majętności Wierzbica, Wólka, Nowosiółki [w oryginale: Nowositki], Mosty, za gotowe pieniądze kupiłem od Jm Pana Samuela Izbińskiego, który był współdziedzicem Niszczyckich [w oryginale: Niskricieńskich] spuścizny, które zrzeczenie, że dla nadeszłego żalosego trefunku pomieniony Pan Samuel nie mógł mi uczynić, Jego także Synowie natenczas minorenes [małoletni] jeszcze byli, więc niepierwej aż w roku 1700 podług ucynionego ojcowskiego sprzedażnego kontraktu i umowy przez Jm Pana Władysława, starostę sochaczewskiego, jako jedyne go pozostałego syna i dziedzica w Grodzie Warszawskim, przyznane i zapisane było; któremu oprócz tego trzy tysiące złotych, którem dla pewności przyznania przy

³⁴ K. Niesiecki, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, s. 570.

³⁵ J. Bartoszewicz, *Nowa epoka literatury historycznej polskiej*, „Biblioteka Warszawska”, t. 2, Warszawa 1850, s. 447-448. Ze względu na te rozbieżności należy zachować ostrożność aż do wyżej wspomnianego roku 1662. Autorzy niniejszego artykułu nie zgłębiają tej analizy, gdyż dokładna genealogia rodu Niszczyckich nie jest ich celem.

³⁶ W. Bondyra, *op. cit.*, s. 87. Z dokumentów archiwalnych dowiadujemy się, że Samuel Izbiński w 1686 r. był oskarżony o ucisk poddanych Wierzbicy i Wólki Wierzbickiej. Zob. Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi Grodzkie Grabowieckie, Seria RMO, sygn. 97.

³⁷ W. Bondyra, *op. cit.*, s. 87-88.

³⁸ *Ibidem*, s. 88.

sobie zatrzymał, wypłaciłem; a nad to jeszcze dwieście talarów bitych kontentacji [rekompensaty] darowałem”³⁹.

W roku 1704 dobra: Wierzbica, Wólka Wierzbicka, Nowosiółki i Mosty Małe stały się własnością Krzysztofa Mikołaja Towiańskiego i jego małżonki Marianny z Lubomirskich⁴⁰. Co ciekawe, w tym samym okresie Krzysztof Towiański został właścicielem dóbr w Kryłowie⁴¹. W pracy Bożeny Popiołek odnajdujemy tezę, jakoby Towiańscy byli spokrewnieni z biskupem Augustynem Radziejowskim⁴², co tłumaczyłoby, że przejście przez nich wspomnianych dóbr nastąpiło w ramach spadku⁴³. Zupełnie inną tezę przedstawiono we współczesnej biografii biskupa. W roku 1705 biskup Radziejowski sporządził testament, w którym głównym spadkobiercą została matka Krzysztofa Towiańskiego – Konstancja Towiańska z Niszczyckich. Konstancja Towiańska była miłością życia biskupa, a romans ten był w przyszłości niejednokrotnie wyeksponowany przez osoby mniej przychylnie biskupowi⁴⁴. Z powodu tego romansu Konstancja Towiańska nazywana była *Madame la cardinale*⁴⁵. Niewątpliwie miała ona duży wpływ na biskupa, który niejednokrotnie starano się wykorzystywać, szukając kontaktu z biskupem, a jej syn, jako bliski biskupowi, był wyznaczany do wielu ściśle poufnych zadań⁴⁶. Ślub Marianny z Lubomirskich z bliskim biskupowi Krzysztofem Towiańskim miał dać Lubomirskim nadzieje na bliskie kontakty z biskupem, a tym samym na przejście władzy w Polsce. Do tego zbliżenia jednak nie doszło⁴⁷. Oczywiście możemy tylko domniemywać, że Krzysztof Towiański mógł być kimś więcej dla biskupa niż tylko synem kuzynki. Do wyjaśnienia pozostaje jeszcze, czy Konstancja Towiańska z Niszczyckich była potomkiem tych Niszczyckich, w rękach których już były dobra wierzbickie.

³⁹ *Historia Życia Michała Stefana Radziejowskiego, Kardynała S. Kosciola Rzymskiego pod tytułem S. Marii de Pace, ... z Roznych terazniejszego wieku Historykow po Polsku zebrana y na zadanie wielu do Druku podana, 1744, s. 78.*

⁴⁰ Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrain. Oddział Rękopisów (dalej: LNB), Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1652. Archiwum Ulińskich, Zielińskich i Lityńskich – Inwentarze (XVIII), s. ok. 68.

⁴¹ J. G ó r a k, *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Zamość 1990, s. 58.

⁴² *Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej*, oprac. edytorskie i analiza treści B. Popiołek, <http://historia.up.krakow.pl/hia/wp-content/uploads/2017/01/Towianski-J-H.pdf> [dostęp: 1 XI 2019].

⁴³ Tak też sugeruje opis: „[...] podkomorzy stał się sukcesorem smutnej pamięci kardynała Radziejowskiego”. Zob. J.M.A. G i z y c k i, *Kilka dat z życia Andrzeja Towiańskiego*, Wilno 1911, s. 94.

⁴⁴ M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012, s. 266.

⁴⁵ M. Forycki, M. Zwierzykowski, *Geneza elekcji Stanisława Leszczyńskiego w 1704 roku w ujęciu Woltera*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2013, vol. 25, nr 2, s. 12.

⁴⁶ A. Skrzypietz, *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011, s. 263 i 299.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 422.

6 kwietnia 1717 r. od Krzysztofa Towiańskiego i jego żony Marianny z Lubomirskich dobra: Wierzbica, Wólka Wierzbicka, Nowosiółki i Mosty Małe nabył Szymon Olszyński. W latach 1730–1739 wypłacił on z nieznanymi nam powodów pokaźne sumy Annie de Kurowickiej i Michałowi Kurowieckiemu⁴⁸.

W roku 1757 nastąpił podział majątku po Szymonie Olszyńskim pomiędzy jego synów: Piotra i Marcina. Co ciekawe, wsie Wierzbica i Wólka Wierzbicka zostały podzielone po połowie⁴⁹. Inwentarz podziału jest bardzo szczegółowy i zawiera nawet dane o ilościach dzieci poddanych czy należących się jaskach. Aby mieć pełniejszy obraz stanu nieruchomości w majątku, warto ze sobą zestawić inwentarze z lat: 1757 i 1785⁵⁰. Dwór w Wierzbicy w tym okresie był drewniany, jednak otynkowany, kryty snopkami, z dwoma kominami. Jedna izba była z piecem i kominem oraz trzema oknami taflowymi, a druga z dwoma oknami i bez pieca. Przy tej drugiej izbie znajdowała się komórka. W dworku mieściła się też izba piekarna z czterema oknami oraz loszek na mąkę. O ile inwentarz z roku 1785 mówi o loszku pod dworkiem, o tyle w 1757 r. odnotowano dwa murowane lochy, kuchnię i oficynę, także o ścianach murowanych, oraz murowany skarbiec „na wierzchu”. Drugi ważny budynek stanowił browar z chlewami, który w roku 1785 określono jako „izba z alkierzem, w sieniach browarek”. Większość pozostałych budynków, jak młyn⁵¹, karczma i szopy, w 1757 r. rozdzielono pomiędzy braci, a ogrody, sadzawki i pola dzielono często w połowie, z małymi odstępstwami dla niektórych pól podzielonych inaczej. Dodatkowo właściciel pierwszej schedy miał płacić 5 tys. złotych polskich właścicielowi drugiej schedy. Widoczna jest skrupulatność przy podziale, a także pozostawienie wyboru braciom do schedy. Co ciekawe, podział majątku nie wspomina o podziale sąsiednich wsi należących do Olszyńskich. Niezwykle ważną informację przynosi nam lustracja z roku 1765, gdzie po raz pierwszy została odnotowana nazwa „Mosty Miasteczko W. Olszyńskich”⁵². Oczywiście w dokumentach archiwalnych z tego samego okresu Mosty Małe wieś zachowują odrębność od wydzielonego miasteczka⁵³.

⁴⁸ LNB, Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1647. Wypisy z aktów zdziałanych ir fundo bonorum (1724–1780), s. ok. 60–68.

⁴⁹ *Ibidem*, s. ok. 40–50.

⁵⁰ *Ibidem*, Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1652. Archiwum Ulińskich, Zielińskich i Lityńskich – Inwentarze (XVIII), s. ok. 52.

⁵¹ Młyn podzielono po równej ilości kamieni młyńskich.

⁵² Centralne Państwowe Archiwum Historii Ukrainy we Lwowie, Lustracja miast i miasteczek dziedzicznych, duchownych i królewskich województwa bełskiego z uchwały tegoż województwa na sejmiku gospodarskim roku terażniejszego 1765 przez ichmość panów lustratorów sporządzona, s. 861.

⁵³ *Ibidem*, Taryfa dymowa [...] województwa bełskiego z 1764 roku, s. 916.

W sporządzonym w roku 1785 inwentarzu wsi Wierzbica, której właścicielem był Marcin Szymon Olszyński, wymienionych zostało 49 poddanych, siedmiu wolan (osadnicy zwolnieni z części podatków i obowiązków pańszczyźnianych) oraz sześciu zagrodników⁵⁴. W latach osiemdziesiątych XVIII w. w majątku Olszyńskich dochodziło do wielu zawirowań własnościowych. W roku 1780 jako właściciel Nowosiółek odnotowany zostaje Feliks Antoni Łoś⁵⁵, choć księga tabularna wymienia Maurycego Łosia⁵⁶.

Po raz pierwszy nazwisko Lityński na interesujących nas ziemiach odnotowane zostało w roku 1780, kiedy Józef Lityński, jako udziałowiec wraz z Feliksem Antonim Łosiem, Poniatowskim, Wierzbickim, Trembińskim i innymi, wymieniony został na wsi Wólka Wierzbicka⁵⁷. Wskazano, że od roku 1777 udziały po Piotrze Olszyńskim w Wierzbicy nabył Joachim Pawłowski⁵⁸. Co ciekawe, już w roku 1778 pod zastaw wsi Wierzbica odnotowano różnych wierzycieli Joachima Pawłowskiego⁵⁹. Dokument z 19 maja 1778 r. wskazuje jako właścicieli Wierzbicy Joachima Pawłowskiego i Marcina Olszyńskiego. W roku 1780 Józef Lityński spłacił wierzycieli Joachima Pawłowskiego na sumę 11 tys. złotych polskich⁶⁰.

We współczesnej historiografii znajdujemy wzmianki, jakoby Wierzbica w XVIII w. była własnością pochodzącej z Grecji rodziny Paparów i w posagu przeszła w ręce Lityńskich. Ta, jak się okazuje, błędna informacja podawana jest zapewne za Romanem Aftanazym, który w swojej pracy o rezydencjach szlacheckich poświęcił Paparom wiele miejsca⁶¹. Sam autor jednak napisał, że nie wiadomo, kiedy i w jaki sposób Wierzbica dostała się w ręce Paparów. Dodatkowo autor jako właścicieli pominął zarówno Olszyńskich,

⁵⁴ LNB, Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1652. Archiwum Ulińskich, Zielińskich i Lityńskich – Inwentarze (XVIII), s. ok. 48-58.

⁵⁵ *Ibidem*, s. ok. 69.

⁵⁶ *Ibidem*, Zespół (fond) 141 (Zbiór Aleksandra Czołowskiego – Dział I), sygn. DE-3355. Kataster właścicieli dóbr w Galicji ok. 1780 r., s. ok. 609.

⁵⁷ *Ibidem*, Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1647. Wypisy z aktów zdziałanych ir fundo bonorum (1724-1780), s. ok. 100. Sprawom tych udziałów poświęcona jest inna teka, będąca w zasobach Biblioteki im. W. Stefanyka, ze względu na objętość pracy nie ma możliwości dokładnego przedstawienia faktów. Zob. *ibidem*. Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1643. Wypisy z aktów sądu ziemskiego betzkiego (1778-1783).

⁵⁸ *Ibidem*, Oddział Rękopisów. Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1647. Wypisy z aktów zdziałanych ir fundo bonorum (1724-1780), s. ok. 100.

⁵⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych. Zastawy i zapisy sum na dobrach ziemskich i innych nieruchomościach, 1761-1877, zespół 1/388/0. Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. 639. Pawłowski w roku 1778 notowany jest jako stolnik lubaczowski. Zob. K. N i e s i e c k i, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, s. 262.

⁶⁰ LNB, Oddział Rękopisów, Zespół 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1647, Wypisy z aktów zdziałanych ir fundo bonorum (1724-1780), s. ok. 101.

⁶¹ R. A f t a n a z y, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 6, Wrocław 1995, s. 266-267.

jak i pierwszego z rodu Lityńskich – Józefa. R. Aftanazy jedynie pobieżnie wspominał o przejściu majątku po kądzieli z Paparów na Lityńskich⁶², jednak, co wykazane zostało w niniejszym artykule, do roku 1790 właścicielem Wierzbicy był Marcin Olszyński. Następnie wzmiankowany był Józef Lityński, którego żoną była Anna Papara⁶³, ale tych właścicieli pominął R. Aftanazy. To oznacza, że ród Paparów nigdy nie był właścicielem Wierzbicy czy innych miejscowości z klucza wierzbickiego, co nie wyklucza zainwestowania przez nich pieniędzy w majątek zakupiony przez Józefa Lityńskiego i jego żonę Annę z domu Paparę. Związki na linii Lityńscy–Paparowie, co wykażą autorzy niniejszego artykułu w dalszej części rozważań, są dość częste. Co więcej, na co należy zwrócić uwagę, w roku 1855 jako właścicielka Teniatysk i Potoków występuje Wincencja Papara⁶⁴ i taka sytuacja miała miejsce do roku 1868⁶⁵. Wincencja Papara pochodziła z domu Łosiów i była córką Zygmunta Piotra Łosia i Anny z domu Woronieckiej⁶⁶, właścicieli Werchraty, Potoków i Prusia. Po ślubie Wincencja i Feliks Papararowie zostali właścicielami Potoków i Teniatysk, a brat Wincencji – August Łoś – właścicielem Werchraty⁶⁷, co prawdopodobnie nastąpiło w wyniku podziałów rodzinnych. Jedynym powiązaniem tej rodziny Paparów z Wierzbicą był brat Feliksa – Henryk Papara, który wziął ślub z córką Stefana Lityńskiego, o czym jeszcze będzie mowa poniżej. Józef Feliks Lityński był synem Stanisława Bazylego, skarbnika mściławskiego, a zarazem elektora Stanisława Leszczyńskiego z województwa bełskiego, oraz Teresy z Wierzbickich. Żona Józefa, Anna z Paparów, była stolnikową dobrzyńską. Ślub wzięli w roku 1765 w Kamionce Strumiłowej (obecnie Bużańskiej)⁶⁸, a rok później zawarli zapis dożywocia⁶⁹. Z tego związku urodziło się trzech synów: Ignacy Kazimierz (1775), Wojciech Józef (1777) i Jan Stefan (1779). Józef Feliks Lityński zmarł w roku 1801⁷⁰, a kolejnym odnotowanym właścicielem Wierzbicy był syn Józefa i Anny – Jan Stefan Lityński.

⁶² *Ziemiaństwo na kresach*, „Rolnik 1867–1937”, Lwów 1938, s. 107.

⁶³ <http://www.sejm-wielki.pl/b/14.526.209> [dostęp: 27 X 2019]. Ojcem Anny Papary był Aleksander Jerzy Papara, stolnik dobrzyński, właściciel wsi Żelec i Kupiczwola oraz Batiatycze. Zob. S. Sachaniewicz, *Paparowie*, „Cracovia Leopoldis” 2003, nr 4 (36), s. 26.

⁶⁴ *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomeryi jako też w wielkiem księstwie Krakowskiem i księstwie Bukowińskiem pod względem politycznej i sądowej organizacji kraju wraz z dokładnem oznaczeniem parafii, poczt i właścicieli tabularnych, ułożony porządkiem abecadłowym. Z mapą według nowego podziału*, Lemberg 1855, s. 171 i 236.

⁶⁵ *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicji i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem*, Lwów 1868, s. 223.

⁶⁶ <http://www.antoniego26.pl/genealogia/los.htm> [dostęp: 7 XI 2019].

⁶⁷ J.S. hr. Dunin Borkowski, *Rocznik szlachty polskiej*, Lwów 1881, s. 268.

⁶⁸ <http://www.sejm-wielki.pl/b/14.526.203> [dostęp: 4 I 2020].

⁶⁹ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 9, Warszawa 1912, s. 134.

⁷⁰ *Ibidem*.

Pomnik Julii Lityńskiej na cmentarzu w Wierzbicy (po lewej) i kaplica grobowa Lityńskich na placu przy cerkwisu w Wierzbicy (po prawej). Źródło: Fotografia Z. Pizun (17 X 2019)

Jan Stefan Lityński (1779–1855) ożenił się z Rozalią Paparą⁷¹, która według badań autorów niniejszego artykułu była wnuczką brata Anny z domu Papara, a zarazem wujka Stefana Lityńskiego, co pokazuje, że to małżeństwo zawarte zostało pomiędzy krewnymi. Do podobnych konkluzji powiązań rodzinnych doszli autorzy monografii Romerów, z tym że według nich Rozalia była córką brata Anny⁷². Stefan i Rozalia Lityńscy w roku 1846 w Wierzbicy postawili nowy, murowany dwór⁷³, który w zmienionej formie istnieje do dzisiaj.

Rok 1855 dla Stefana i Rozalii Lityńskich to czas dwóch ważnych ślubów. 31 maja ślub wzięła 34-letnia Wenantia (Wenancja) Anna Lityńska, a jej mężem został 25-letni Ludwik Wincenty Croisse⁷⁴. Druga córka, 28-letnia Maria Magdalena, wyszła za mąż 29 września za 34-letniego Henryka Paparę⁷⁵, dziedzica majątku Batiatycze i Zubowy Most w cyrkule żółkiewskim⁷⁶. Tym samym jest to już trzecie pokolenie, gdzie dochodzi do ślubu pomiędzy Lityńskimi i Paparami⁷⁷. Co ciekawe, w tym przypadku,

⁷¹ R. Aftanazy, *op. cit.*, s. 267.

⁷² C. Knych, D. Knych, A. Knych, *Romerowie w Małopolsce i na Podkarpaciu. Zapomniany ród niezwykłych ludzi*, Czarna 2016, s. 186.

⁷³ R. Aftanazy, *op. cit.*, s. 267.

⁷⁴ Pochodzenie Wincentego Croisse nie jest znane, jednak ciekawy jest wpis w jego metryce: „Mgfcus (Magnificus) Dnus (Dominus) Ludovicus Vincentius Croissec. r. Inspector Azienda Assicuratrici di Triestofilius Michaelis Croisse Centurionisequstris Magniexercitus Cesaris Napoleonis et Josephina Mozarth”. Zob. Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie, Metryki dla Uhnowa – Narodziny, małżeństwa, zgonu (народження, шлюби, смери) 1851, 1853–1857 v. 618-2/616, fond 618, opis 2 (dalej: CPAH).

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ „Gazeta Lwowska”, nr 54, 9.03.1861, za: <https://genealogia.okiem.pl> [dostęp: 27 X 2019].

⁷⁷ Zarówno babka, jak i matka Magdaleny były z domu Papara.

według ustaleń autorów niniejszego artykułu, Henryk Papara miał być kuzynem matki Magdaleny – Rozalii z Paparów. Mąż Magdaleny, tak jak i jej matka oraz babka, byli potomkami właścicieli tych samych wsi w cyrkule żółkiewskim⁷⁸, co także wskazuje na pokrewieństwo Paparów.

Paparowie przybyli z Grecji, choć część rodu zamieszkiwała także Mołdawię. Ich pierwszym, odnotowanym już w XVII wieku, przedstawicielem, a tym samym przodkiem wymienionych w artykule Paparów, był Jerzy (Georgis) Papara. To jemu w roku 1659 król Jan Kazimierz Waza (1648–1668) nadał Żelec i Kupiczwolę oraz Batiatycze w pobliżu Żółkwi⁷⁹, co następnie zatwierdził sejm⁸⁰. Ziemie te pozostawały w rękach Paparów aż do wieku XX⁸¹ i to z tych ziem wywodzili się wszyscy Paparowie, wiążący się z Lityńskimi z Wierzbicy. Ostatnimi właścicielami Batiatycz z całym kluczem – w sumie tysiąc hektarów z lasami, stawami i młynami – byli: Julian Papara, a potem jego syn Aleksander, znany w sferach ziemiańskich i myśliwskich⁸². Z kolei syn Aleksandra Papary – Jerzy – do II wojny światowej dziedziczył już tylko część majątku, a po wojnie zamieszkał w Krakowie⁸³. Stefan i Rozalia Lityńscy mieli również córki: Sabinę, która według S. Uruskiego miała wyjść za mąż także za niepodanego z imienia Paparę⁸⁴ (tym samym byłby to czwarty odnotowany ślub pomiędzy Lityńskimi i Paparami), i Antoninę, która została żoną Seweryna Obertyńskiego z Tuszkowa, a następnie doktora medycyny Stanisława Wierzchowskiego⁸⁵, oraz syna Józefa Gabriela Jana, który ożenił się z Eufrozyną Szembek. Z tego ostatniego związku 24 sierpnia 1866 r. urodziła się późniejsza dziedziczka Wierzbicy – Maria Józefa Lityńska⁸⁶.

13 kwietnia 1859 r., w wieku 67 lat, zmarła Rozalia Lityńska z domu Papara⁸⁷. Po śmierci obojga Lityńskich w księdze tabularnej w roku 1868 zostało odnotowane, że majątek w Wierzbicy znajdował się w rękach spadkobierców Józefa Lityńskiego⁸⁸ i taki zapis był aż do roku 1872⁸⁹. Inny

⁷⁸ <https://genealogia.okiem.pl/wlasciciele/index.php?nazwisko=Papara> [dostęp: 27 X 2019].

⁷⁹ LNB, (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), Zespół (fond) 141 (Zbiór Aleksandra Czołowskiego – Dział II), sygn. DE-6902. Papiery rodzinno-majątkowe Stanisława Papary, s. ok. 6.

⁸⁰ <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jerzy-papara-h-paparona> [dostęp: 27 X 2019].

⁸¹ S. Sachaniewicz, *op. cit.*, s. 26.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ S. Uruski, *op. cit.*, s. 134.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ <http://www.sejm-wielki.pl/album.php?b=zi.4.37.m&obrazek=3221c8ca23d2c7cfce5ec-cb196631c85> [dostęp: 11 XII 2019].

⁸⁷ CPAH.

⁸⁸ *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicji i Łodomeryi...*, Lwów 1868, s. 237.

⁸⁹ K. Orzechowski, *Przewodnik statystyczno-topograficzny i skorowidz obejmujący wszystkie miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicji W. X. Krakowskiem i X. Bukowinie, według najnowszych skazówek urzędowych*, Kraków 1872, s. 89.

zapis pochodzi z roku 1866, gdzie Józef Gabriel Jan Lityński wpisany był jako właściciel Wierzbicy⁹⁰, a zamieszanie może wynikać z niezakończonych prac sądowych. Wskazuje to jednak, że to Józef Lityński zarządzał majątkiem w Wierzbicy.

Jak informuje lwowska prasa, w Wierzbicy w roku 1892 od uderzenia pioruna doszło do potężnego pożaru, w wyniku którego spłonęło 45 budynków gospodarczych. W materiale prasowym wspomniano także o dziedzicze Lityńskiej (niewymienionej z imienia)⁹¹. W roku 1897 jako właścicielkę Wierzbicy odnotowano Marię Józefę Lityńską⁹². Analizując wykazy właścicieli, nic nie zmieniło się aż do roku 1904⁹³, z tym że Maria notowana była już pod nazwiskiem męża – Romer. Maria Lityńska około roku 1900 wyszła za mąż za Adama Romera z Chyszowa. W Wierzbicy 8 grudnia 1903 r. urodziła im się córka Helena⁹⁴, a w 1907 r. syn Stefan Józef⁹⁵. O ile dokładna data ślubu nie jest znana, o tyle pierwsza wzmianka, łącząca Adama Romera z Wierzbicą, pochodzi z roku 1901⁹⁶. Przed I wojną światową Adam Romer rozpoczął rozbudowę dworu o piętro i przed wybuchem wojny rozbudowa zakończona była w stanie surowym. W czasie I wojny zarówno sam dwór, jak i majątek zaznały wielu rabunków i zniszczeń, w wyniku których prowadzono prace remontowe, trwające do roku 1925⁹⁷. W roku 1923 zmarła Maria Romer, wcześniej chorowała przewlekłe na gruźlicę⁹⁸. Helena Romer wyszła za mąż za Franciszka Ksawerego Władysława Gepperta z Ziemniowa (1892–1971). Władysław Geppert, syn Zdzisława, był prawnikiem i administratorem ziemskim⁹⁹. O roli Geppertów w Wierzbicy będzie mowa poniżej. W roku 1931 zmarł Adam Romer, a pochówku dokonano, podobnie jak jego żony, na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, jednak w osobnych grobowcach¹⁰⁰. Stefan

⁹⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji Zjednoczonego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie z czynności w roku 1865/6*, Kraków 1866, s. 30.

⁹¹ „Kurjer Lwowski”, nr 239, 27 VIII 1892, za: <https://genealogia.okiem.pl/?fbclid=IwAR3cmbylGMQB82bOb0hWwl8XLyyLrhBOLJSN71g3xZZ8oyS5AjQDLIFSwK8> [dostęp: 3 XII 2019]. Nie ma wątpliwości, że w materiale chodzi o Marię Józefę Lityńską.

⁹² J. Bigo, *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i Księ. Bukowińskim, z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszytych zmian terytorjalnych kraju, z oznaczeniem starostw, sądów powiatowych [...]*, Lwów 1897, s. 205.

⁹³ Idem, *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami [...] w Królestwie Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i Księstwie Bukowińskim z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszytych zmian terytorjalnych kraju*, Lwów 1904, s. 190.

⁹⁴ <http://www.sejm-wielki.pl/b/zi.4.36.a1> [dostęp: 11 XII 2019].

⁹⁵ <http://www.sejm-wielki.pl/b/lu.26448> [dostęp: 24 XI 2019].

⁹⁶ „Kurjer Lwowski”, nr 298, 27 X 1901, s. 4.

⁹⁷ C. Knych, D. Knych, A. Knych, *op. cit.*, s. 187–188.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 188.

⁹⁹ A. Arkuszewski, *Ziemiańscy polscy XX wieku*, cz. 4, Warszawa 1998, s. 48.

¹⁰⁰ Maria spoczęła w grobowcu rodziny Szembek, a Adam w rodzinnym grobowcu Badzińskich. Zob. C. Knych, D. Knych, A. Knych, *op. cit.*, s. 189.

Romer w 1931 r. ożenił się z Janiną z Onyszkiewiczów, a po jej śmierci w roku 1939¹⁰¹ wziął ślub z poznaną w czasie wojny Marią Józefowską. Przez cały okres międzywojenny Stefan Romer oddawał się swoim pasjom, a były nimi myślistwo i rajdy samochodowe. W okresie II wojny światowej służył w Polskich Siłach Zbrojnych we Francji. W pewnym okresie trafił nawet do niewoli, ale po jakimś czasie został zwolniony i powrócił w szeregi PSZ. W roku 1945 przeniesiony został do Anglii, gdzie służył do demobilizacji w 1947 r. Rok później wraz z drugą żoną wyjechał do Kanady i tam mieszkał aż do śmierci 9 listopada 1990 r.¹⁰² To Stefan Romer był większościowym dziedzicem Wierzbicy¹⁰³. Jednak przed rokiem 1939 (prawdopodobnie lata 1929–1939) w majątku Wierzbica mieszkała jeszcze jego siostra – Helena Geppert i wraz z mężem Franciszkiem gospodarowała ziemiami w Wierzbicy, Machnowie oraz Zielonej Machnowskiej, gdzie w dwóch ostatnich wymienionych wsiach byli właścicielami¹⁰⁴. Nie do końca zrozumiałą jest powód zamieszkania Geppertów w Wierzbicy, gdyż w ramach spadku mieli otrzymać nowy dwór drewniany w Machnowie¹⁰⁵. Geppertowie posiadali 576 ha ziemi własnej i 323 ha dzierżawionej od Stefana Romera. Prowadzili poletka doświadczalne pszenicy oraz na szeroką skalę uprawiali truskawki. W ich majątku znajdowały się także młyn i gorzelnia. Okres wojenny Franciszek Geppert spędził na uchodźstwie w Rumunii. W tym czasie jego żona Helena przebywała w majątku rodzinnym w Rudnej Wielkiej. Po powrocie męża z tułaczki ostatecznie zamieszkali w Warszawie, gdzie zmarli¹⁰⁶. Przy okazji można zwrócić jeszcze uwagę na kuzyna właścicieli majątku w Wierzbicy – Aleksandra Romera. Po klęsce wrześniowej z jego majątku w Jodłowniku przepędzono bydło należące do specjalnej hodowli rasy czerwonej, jednak prawdopodobnie dość szybko wróciło ono do Jodłownika¹⁰⁷. Co ciekawe, hodowla ta istnieje do czasów obecnych. Geppertowie mieli syna Zdzisława Adama Edwarda (1928–1995), który okres wojenny spędził z matką. Helena Geppert po wkroczeniu Rosjan spakowała część majątku na kilka furmanek i wywiozła do pobliskiej Magdalenki, będącej pod jurysdykcją niemiecką. Następnie razem udali się do rodziny męża – Dąbskich w Rudnej koło Rzeszowa¹⁰⁸.

¹⁰¹ Janina zmarła w wyniku powikłań ciąży pozamacicznej i pochowana została w tym samym grobowcu co Adam Romer. *Ibidem*, s. 190.

¹⁰² A. Arkuszewski, *Ziemiańscy polscy XX wieku*, cz. 6, Warszawa 2002, s. 152.

¹⁰³ R. Aftanazy, *op. cit.*, s. 267.

¹⁰⁴ A. Arkuszewski, *op. cit.*, s. 49.

¹⁰⁵ C. Knych, D. Knych, A. Knych, *op. cit.*, s. 189.

¹⁰⁶ *Ziemiańscy polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 4, red. E. Biernacka, Warszawa 1998, s. 48 i 49.

¹⁰⁷ „Wiadomości Zootechniczne”, R. XLIII, 2005, s. 159–164.

¹⁰⁸ C. Knych, D. Knych, A. Knych, *op. cit.*, s. 191.

Dwór w Wierzbicy został spalony przez Ukraińską Powstańczą Armię w roku 1944, a następnie odbudowany przez miejscowe Państwowe Gospodarstwo Rolne. Przez kilka lat mieściła się w nim szkoła, potem przeszedł gruntowną renowację, ukończoną w 1981 r. Od tamtego okresu do początku lat dziewięćdziesiątych XX w. pałac, jak określano wierzbicki zabytek, pełnił funkcję hotelu dla dewizowych myśliwych¹⁰⁹. Po upadku PGR-u dwór stracił gospodarza i rozpoczęła się jego dewastacja, która trwa do dzisiaj.

W okresie zawirowań majątkowych w Wierzbicy, które miały miejsce w latach 1775–1780, sprawa majątku w Mostach Małych wygląda jakby spokojniej. W roku 1790 w spisie właścicieli majątku odnotowani zostali Adam i Brygida Olszyńscy¹¹⁰. Potem występuje ich syn Szymon, co raczej oznacza, że doszło do przekazania spadkowego. Problemy Olszyńskich dopiero w roku 1794 zaczęły dosięgać Mosty Małe, gdyż był to także okres, w którym doszło do podziału dóbr wierzbickich, a tym samym oddzielenia Mostów Małych. W księgach wieczystych (tabulach) Mostów Małych występują kolejne osoby, co może wskazywać na zadłużanie się Adama Olszyńskiego. W roku 1795 kolejno intabulowanymi osobami byli: Józef Szymanowski, Jan Eden i Marcin Studziński. W roku 1797 pojawił się Salomon Rosenfeli, który już wcześniej pożyczał pieniądze Adamowi Olszyńskiemu. Rok później jedną część udziałów Józefa Szymanowskiego wykupił Adam Olszyński, a drugą Jan Parys (właściciel Siedlisk). W kolejnych miesiącach Jan Parys wykupił od Adama Olszyńskiego następne udziały za dodatkową sumę 80 tys. prawdopodobnie złotych polskich¹¹¹. Suma całościowa wykupionych udziałów nie jest jednoznaczna, gdyż jednocześnie udziały od innych osób wykupywała żona Parysa – Anna z Horodyskich¹¹². W roku 1799 w Mostach Małych urodził się poeta, bibliofil, a także malarz Józef Kalasanty Pajgert (1799–1865), syn dzierżawcy Mostów Małych – Ignacego Pajgerta¹¹³. Jednak trudno jest dokładnie określić, w jakim okresie Pajgertowie byli dzierżawcami majątku. W roku 1802 Mosty Małe nabył Franciszek de Mezer, dyrektor fabryki porcelany w Tomaszowie Lubelskim, i był on właścicielem majątku aż do śmierci w 1829 r.¹¹⁴ Po jego śmierci majątek Mosty Małe przeszedł na jego syna Karola. Po raz ostatni Karola Mezera, jako właściciela Mostów Małych,

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 192.

¹¹⁰ LNB, Oddział Rękopisów, Zespół (fond) 141 (Zbiór Aleksandra Czołowskiego – Dział II), sygn. DE-6882. TeKa Antoniego Olszyńskiego (1702–1801), s. ok. 6 i 7.

¹¹¹ *Ibidem*, s. ok. 8–11.

¹¹² Takie miejsce miało choćby przy odkupieniu udziałów od Salomona. Zob. *ibidem*, s. ok. 13.

¹¹³ <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jozef-kalasanty-pajgert> [dostęp: 3 XI 2019].

¹¹⁴ K. Schabowska, *Zarys dziejów manufaktury fajansu i porcelany w Ordynacji Zamojskiej w Tomaszowie Lubelskim*, Lublin 2015, s. 9, 43.

Zniszczony rodzinny grobowiec Mezerów na cmentarzu w Mostach Małych (po lewej) i trudna do odczytania tablica z inskrypcją (po prawej). Źródło: Fotografia Z. Pizun (17 X 2019 i 21 I 2020)

odnotowano w roku 1854¹¹⁵. Rok 1855 przynosi informację o nieokreślonych w spisie spadkobiercach Karola Mezera¹¹⁶.

Krótko w czasach Mezerów z majątkiem w Mostach Małych związany był Gaspar Bromirski (zm. 1832¹¹⁷), były komisarz obwodu hrubieszowskiego, major 2. Pułku Ułanów, uczestnik wojen napoleońskich, bohater, odznaczony osobiście przez Napoleona Krzyżem Legii Honorowej. Uciekając przed carską policją w czasie powstania listopadowego, wraz z rodziną zamieszkał w domu wynajętym od dzierżawcy majątku¹¹⁸.

W roku 1868 właścicielem majątku w Mostach Małych był Wojciech Bandrowski¹¹⁹, który 25 sierpnia 1870 r. w Tarnowie zmarł bezdzietnie w wieku 62 lat. Wojciech Bandrowski był adwokatem i burmistrzem Tarnowa¹²⁰. Majątek Mosty Małe po równych częściach został rozdzielony pomiędzy rodzeństwo Wojciecha Bandrowskiego: Jana, Franciszkę Kordykową oraz syna zmarłej siostry Petroneli – Józefa Krzyżanowskiego¹²¹. Po uzgodnieniach rodzinnych w roku 1872 właścicielem majątku został

¹¹⁵ *Provinzial Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien: für das Jahr ... 1854*, Lemberg 1854, s. 423.

¹¹⁶ *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomerji...*, Lemberg 1855, s. 137.

¹¹⁷ Na starym, nieczynnym cmentarzu w Sahryniu znajduje się grobowiec G. Bromirskiego.

¹¹⁸ *Henryk Golejewski. Pamiętniki...*, s. 5, 10.

¹¹⁹ *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicji i Lodomerji...*, Lwów 1868, s. 137.

¹²⁰ LNB, Oddział Rękopisów, Zespół (fond) 141 (Zbiór Aleksandra Czołowskiego – Dział III), sygn. DE-8520. Materiały rodzinno-majątkowe Bandrowskich (XIX), s. ok. 19.

¹²¹ *Ibidem*, s. ok. 5.

Jan Bandrowski, pozostałym spadkobiercom miał on wypłacić po $\frac{1}{3}$ wartości majątku¹²². Wiadomo, że w latach 1872–1873 majątek Mosty Małe wydzierżawiono Józefowi Granowskiemu¹²³. W roku 1897 w tabulach Mostów Małych z Miasteczkiem zapisano hrabiego Ludwika Dębickiego¹²⁴, który zapewne nie cieszył się długo tym majątkiem, gdyż już w roku 1889 wymieniony został jego następcą Józef Rozwadowski. J. Rozwadowski również nie zabawił długo w majątku, bowiem już w 1901 r. pojawiła się w Mostach Małych kolejna rodzina – Giedroyców¹²⁵. Władysław książę Giedroyć prawdopodobnie w roku 1903 wziął ślub z Margueritte Renée de Pourbaix¹²⁶. 30 marca 1905 r. w Mostach Małych urodziła się im córka Paulina Irma¹²⁷. W kolejnych latach w Miękiszu Nowym rodzą się im córki – Jadwiga i Zofia¹²⁸. W roku 1905 W. Giedroyć majątek Mosty Małe sprzedał Pawłowi Sapieszce, właścicielowi Siedlisk¹²⁹, co potwierdza również notatka zamieszczona w prasie lwowskiej, w której podano sumę transakcji – 350 tys. krajcarów¹³⁰.

Warty odnotowania jest fakt, który miał miejsce przed rokiem 1906. Dwóch wójtów – Roman Pocztar (ur. 13 X 1864 w Mostach Małych) z Mostów Małych i Iwan Ołenycz z Teniatysk – porozumieli się i dla swych gromad od Żyda o imieniu Szlomo odkupili sporej wielkości grunt. Cały ten teren zwyczajowo nazywany był „Szłomowym Polem”, a na jego krańcach w roku 1906 postawiono dwa bliźniacze krzyże, które celowo miały zostać zniszczone w okresie wojennym¹³¹.

Wyniki przeprowadzonych przez autorów niniejszego artykułu badań historycznych nad właścicielami ziemskimi pozwalają bardziej usyste-

¹²² *Ibidem*, s. ok. 6–11.

¹²³ http://www.milno.pl/readarticle.php?article_id=123, [dostęp: 26 I 2020].

¹²⁴ J. Bigo, *op. cit.*, s. 123.

¹²⁵ J. Michałowicz, *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Słownik historyczny Zakładów Przemysłu Gorzelniczego Galicji doby autonomicznej*, L–R, Kraków 1993, s. 80. Rola J. Rozwadowskiego nie jest pewna: czy był właścicielem całych Mostów Małych, czy tylko gorzelni.

¹²⁶ Margueritte Renée de Pourbaix pochodziła z Walonii w Belgii. Zob. <https://www.geni.com/people/Margueritte-Pourbaix/600000038898765399> [dostęp: 3 XI 2019].

¹²⁷ <http://www.sejm-wielki.pl/b/ut.2.5.33> [dostęp: 3 XI 2019].

¹²⁸ Jest jeszcze syn Witold, który urodził się w czasie I wojny światowej w miejscu nieokreślonym. Zob. <https://www.geni.com/people/Paulina-Irma-Gedroy%C4%87/600000014571088510?through=600000014570960478> [dostęp: 3 XI 2019].

¹²⁹ M. Sapiężyna, *My i nasze Siedliska*, Kraków 2009, s. 8.

¹³⁰ „Kurier Lwowski”, nr 111, 21 IV 1905, s. 3.

¹³¹ Informacje uzyskane od Bogdana Wołoszczakiewicza, potomka greckokatolickich księży z Hrebennego z przełomu XVIII i XIX w., który od lat prowadzi badania nad okolicznymi wsiami zamieszkałymi przez jego rodzinę w przeszłości (w niektórych mieszkają oni do dzisiaj). Jako ciekawostkę można podać, że jeden z krzyży niedawno został odnaleziony przez grupę miejscowych pasjonatów turystyki w składzie: Leszek Woszczak, Jacek, Joanna i Kacper Kwiatkowscy, Andrzej Milewski i Jerzy Borys. Koordynaty: 50°19'41.0"N 23°35'39.1"E.

Mosty Małe – dwór, młyn wodny i część wsi. Źródło: Archiwum Państwowe w Lublinie. Zespół akt nr 447. Urząd Katastralny w Belzie. Plany dotyczące Mostów Małych, sygn. 52

matyzować i ukierunkować dalszy proces badawczy nad przeszłością Wierzbicy i Mostów Małych, a także niektórych sąsiednich miejscowości. Podczas analizy źródeł historycznych autorzy zauważyli, że pewne fakty, podawane od pokoleń w literaturze historycznej, nie są całkowicie prawdziwe i należy je skorygować lub chociaż podać w wątpliwość. Przede wszystkim dotyczy to rodziny Paparów, której jednak, pomimo licznych związków małżeńskich z rodziną Lityńskich, nie można określić jako właścicieli Wierzbicy. Niejasne wydało się określanie przez wielu autorów Mostów Małych jako Woli Machnowskiej, gdyż nie znajduje to w pełni uzasadnienia w dokumentach archiwalnych. Publikację wzbogaciły współczesne fotografie, ukazujące, co dzisiaj pozostało po dawnych właścicielach majątków. Dwór w Mostach Małych, jako mniej znany od wierzbickiego, a w dodatku nieistniejący, ukazany został dodatkowo na mapie katastralnej z połowy XIX w. Niniejszy artykuł jest w zasadzie wstępem do dalszych, wnikliwszych badań historycznych i poszukiwań informacji na temat właścicieli ziemskich, niemniej jednak autorzy mają nadzieję, że wniosł on nowe, interesujące informacje do historiografii regionalnej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych

Zastawy i zapisy sum na dobrach ziemskich i innych nieruchomościach, 1761–1877, zespół 1/388/0.

Zbiór Aleksandra Czołowskiego, sygn. 639.

Metryka Koronna, t. 39, k. 232, http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0039/PL_1_4_1-039_0238.jpg

Archiwum Państwowe w Lublinie

Księgi Grodzkie Grabowieckie, Seria RMO, sygn. 97.

Zespół akt nr 447. Urząd Katastralny w Belzie. Plany dotyczące Mostów Małych, sygn. 52.

Centralne Państwowe Archiwum Historii Ukrainy we Lwowie

Lustracja miast i miasteczek dziedzicznych, duchownych i królewskich województwa bełskiego z uchwały tegoż województwa na sejmiku gospodarskim roku terażniejszego 1765 przez ichmość panów lustratorów sporządzona; Taryfa dymowa (...) województwa bełskiego z 1764 roku.

Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrain. Oddział Rękopisów

Zespół (fond) 5 (Rękopisy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), sygn. DE-1652. Archiwum Ulińskich, Zielińskich i Lityńskich – Inwentarze (XVIII); sygn. DE-1647. Wypisy z aktów zdziałanych ir fundo bonorum (1724–1780); sygn. DE-1643. Wypisy z aktów sądu ziemskiego bełzkiego (1778–1783).

Zespół (fond) 141 (Zbiór Aleksandra Czołowskiego – Dział I), sygn. DE-3355. Kataster właścicieli dóbr w Galicji ok. 1780 r.; (Dział II), sygn. DE-6902. Papiery rodzinno-majątkowe Stanisława Papary; sygn. DE-6882. Teka Antoniego Olszyńskiego (1702–1801); (Dział III), sygn. DE-8520. Materiały rodzinno-majątkowe Bandrowskich (XIX).

Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie

Metryki dla Uhnowa – Narodziny, małżeństwa, zgonu (народження, шлюби, смерті) 1851, 1853–1857 v. 618-2/616, fond 618, opis 2.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Bartoszewicz J., *Nowa epoka literatury historycznej polskiej*, „Biblioteka Warszawska”, t. 2, Warszawa 1850.

Bigo J., *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiótkami w Królestwie Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i Księg. Bukowińskim, z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszytych zmian terytorjalnych kraju, z oznaczeniem starostw, sądów powiatowych [...]*, Lwów 1897.

Bigo J., *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiótkami [...] w Królestwie Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i Księstwie Bukowińskim z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszytych zmian terytorjalnych kraju*, Lwów 1904.

Bigo J., *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiótkami w Królestwie Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i Księstwie Bukowińskim z wszystkimi dotychczasowymi przyszytymi zmartwychwstałymi krajami, z oznaczeniem starostw, rad powiatowych, sądów [...]*, Bukowinie i wojskowych komend uzupełniających, Lwów 1918.

Henryk Golejewski. *Pamiętniki*, oprac. I. Homala, B. Łopuszański, J. Skowrońska, Kraków 1971.

Historia Zycia Michala Stefana Radziejowskiego, Kardynała S. Kosciola Rzymskiego pod tytułem S. Marij de Pace, ... z Roznych terażniejszego wieku Historykow po Polsku zebrana y na zadanie wielu do Druku podana, 1744.

Jabłonowski A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 7, cz. 1: *Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona*, Warszawa 1902.

- Jana Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Ks. 12, Warszawa 2009.
- Jeografia powszechna ze szczególnym względem na nowy administracyjny podział Galicji. Ułożona tokiem składowym dla użytku młodzieży w szkołach ludowych, miejskich, napisał W. Michna, Kraków 1867.
- Korespondencja Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, kasztelanowej krakowskiej, oprac. edytorskie i analiza treści B. Popiołek, <http://historia.up.krakow.pl/hia/wp-content/uploads/2017/01/Towianski-J-H.pdf>
- Marticularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, P. 1, Casimiri IV regni stemporacomplectens (1447–1492), Warszawa 1905.
- Michalewicz J., *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Słownik historyczny Zakładów Przemysłu Gorzelniczego Galicji doby autonomicznej*, L–R, Kraków 1993.
- Niesiecki K., *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. 6, Lipsk 1841.
- Niesiecki K., *Herby y Famalie Rycerskie Tak w Koronie Jako y Wielkim Xięstwie Litewskim*, Collegium Lwowskiego Societatis Jesu 1728.
- Niesiecki K., *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami, Naywyższemi Honorami, Heroicznym Męstwem y odwagą, Wytworną Nauką, a najpierwey Cnotą, nauką Pobożnością i Świątobliwością Ozdobiona. Potomnym zaś wiekiem na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow Podana*, t. 3, Lwów 1740.
- Obreński A., *Dziennik z lat 1561–1583 dyplomaty i biskupa płockiego Piotra Dunin-Wolskiego*, Kraków 1992.
- Orzechowski K., *Przewodnik statystyczno-topograficzny i skorowidz obejmujący wszystkie miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicji W. X. Krakowskiem i X. Bukowinie, według najświeższych szkiców urzędowych*, Kraków 1872.
- Paprocki B., Turowski K.J., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858.
- Provinzial Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien: für das Jahr ... 1854*, Lemberg 1854.
- Sapieżyna M., *My i nasze Siedliska*, Kraków 2009.
- Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 13: Województwo lwowskie, Warszawa 1924.
- Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomerji jakoteż w wielkiem księstwie Krakowskiem i księstwie Bukowińskiem pod względem politycznej i sądowej organizacji kraju wraz z dokładnem oznaczeniem parafii, poczt i właścicieli tabularnych, ułożony porządkiem abecadłowym. Z mapą według nowego podziału, Lemberg 1855.
- Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, Lwów 1868.
- Sokalski B., *Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*, Lwów 1899.
- Sprawozdanie Dyrekcyi Zjednoczonego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie z czynności w roku 1865/6*, Kraków 1866.
- Sułkowska-Kurasiowa I., *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. IV: Dokumenty z lat 1257–1420, Wrocław 1969.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 9, Warszawa 1912.
- Ziemiaństwo na kresach*, „Rolnik 1867–1937”, Lwów 1938.

PRASA

- „Gazeta Lwowska”, nr 54, 9 III 1861.
- „Kurjer Lwowski”, nr 239, 27 VIII 1892.
- „Kurjer Lwowski”, nr 298, 27 X 1901.
- „Kurjer Lwowski”, nr 111, 21 IV 1905.
- „Wiadomości Zootechniczne”, R. XLIII, 2005.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

- Aftanazy R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 6, Wrocław 1995.
Arkuszewski A., *Ziemiańskie polskie XX wieku*, cz. 4, Warszawa 1998; cz. 6, Warszawa 2002.
Balzer O., *Genealogia Piastów*, Kraków 1895.
Bondyra W., *Własność ziemska w województwie białym w czasach saskich*, Lublin 2015.
Borkowski Dunin J.S. hr., *Rocznik szlachty polskiej*, Lwów 1881.
Giżycki J.M.A., *Kilka dat z życia Andrzeja Towiańskiego*, Wilno 1911.
Górac J., *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Zamość 1990.
Janeczek A., *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo białe od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991.
Kich-Maslej O., *Nomen mortui. Próba odczytania cmentarza greckokatolickiego w Wierzbicy*, Kraków 2016.
Кіх-Маслей О., *Ім'яносписоого. Каталоггреко-католицько гоушвинтаря у Вербиці, Львів 2014.*
Knych C., Knych D., Knych A., *Romerowie w Małopolsce i na Podkarpaciu. Zapomniany ród niezwykłych ludzi*, Czarna 2016.
Коць М., *Вербиця в історіїманераказях (X ст.-1939 р.)*, Львів 2000.
Kosman M., *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012.
Lubycza Królewska. Pogranicze geograficzno-kulturowe, oprac. M. Koper, Lubycza Królewska-Jakubów 2010.
Schabowska K., *Zarys dziejów manufaktury fajansu i porcelany w Ordynacji Zamojskiej w Tomaszowie Lubelskim*, Lublin 2015.
Skrzypietz A., *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011.
Teksty o kulturze średniowiecza ofiarowane Halinie Manikowskiej, red. W. Brojer, Warszawa 2013.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Forycki M., Zwierzykowski M., *Geneza elekcji Stanisława Leszczyńskiego w 1704 roku w ujęciu Woltera*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2013, vol. 25, nr 2.
Janeczek A., Świeżawski A., *Rejestr poboru łanowego województwa białego z 1472 r.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1991, nr 39/1.
Machnik J., *Archeologiczne badania powierzchniowe w południowej Lubelszczyźnie w 1957 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1959, t. 7.
Ryzek I., *Uczestnicy wyprawy mołdawskiej według listy konfiskat z 1497 roku, zamieszczonej w Matricularum Regni Poloniae summaria*, cz. I, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii” 2015, t. 14.
Sachaniewicz S., *Paparowie*, „Cracovia Leopoldis” 2003, nr 4 (36).
Sołtysiak M., *Srebrna – pałac w parku leśnym*, „Notatki Płockie” 1998, nr 3 (176).
Weber M., *Król i jego lennik. Konflikty księcia mazowieckiego Siemowita IV z Władysławem Jagiełłą*, „Przegląd Historyczny. Dwumiesięcznik Naukowy” 2006, t. 97, z. 2.
Wilska M., *Duchowni na dworze mazowieckim Janusza I. Polityka księcia względem Kościoła*, [w:] *Lustro. Ziemiańskie polskie XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 4, red. E. Biernacka, Warszawa 1998.

NETOGRAFIA

- <http://www.ogrodowy.minigo.pl/index.php/page/wierzbica>
<http://www.barbarafamily.eu/webtrees/individual.php?pid=I3807&ged=2018>
Internetowy Polski Słownik Biograficzny, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/piotr-niszczycki>
http://wzpwarszawa.pl/?page_id=462
<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/zygmunt-niszczycki-h-prawdzic>
<http://www.sejm-wielki.pl/b/14.526.209>
<http://www.antoniogo26.pl/genealogia/los.htm>

<http://www.sejm-wielki.pl/b/14.526.203>
<https://genealogia.okiem.pl>
<https://genealogia.okiem.pl/wlasciciele/index.php?nazwisko=Papara>
<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jerzy-papara-h-paparona>
<http://www.sejm-wielki.pl/album.php?b=zi.4.37.m&obrazek=3221c8ca23d2c7cfce5ec-cb196631c85>
<https://genealogia.okiem.pl/?fbclid=IwAR3cmbylGMQB82bOb0hWwI8XLyyLrhBOLJSN71g3xZZ8oyS5AjQDLIFSwwK8>
<http://www.sejm-wielki.pl/b/zi.4.36.a1>
<http://www.sejm-wielki.pl/b/lu.26448>
<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jozef-kalasanty-pajgert>
<https://www.geni.com/people/Margueritte-Pourbaix/6000000038898765399>
<http://www.sejm-wielki.pl/b/ut.2.5.33>
<https://www.geni.com/people/Paulina-Irma-Gedroy%C4%87/6000000014571088510?through=6000000014570960478>
http://www.twojebieszczady.net/st_cerkwie/zubracze.php
http://www.milno.pl/readarticle.php?article_id=123

ABSTRACT

Zdzisław Pizun, Ryszard Gawryś

THE LANDOWNERS IN WIERZBICA AND MOSTY MAŁE IN THE RURAL COMMUNE OF LUBYCZA KROLEWSKA IN THE YEARS 1388-1944

This article is a follow-up of a historical research of the author into the landowners of manorial estates that used to exist in the present location of the rural commune of Lubicza Krolewska. This time the authors focused their attention on two interconnected settlements – Wierzbica and Mosty Małe. The history of the land where these two settlements are located dates back to 1388 when Siemowit, Duke of Masovia granted the office of the Starost of Bielsk to Paweł from Radzanów with a few settlements in the land of Bielsk. The end of privately owned large estates by landed gentry came with WWII and its consequences in terms of usurping power by communists, who had the estates dispossessed and confiscated. While working on this paper, the authors attempted to dispel any doubts depending on the availability of primary sources in the archives. It mainly concerns claims publicized in many studies that Wierzbica was owned by the Papar family, who originally came from Greece; however, the authors deem this story false. The article is enriched with modern photos depicting the remnants of the estates of Wierzbica and Mosty Małe.

Key words: Paweł (Paszko) from Radzanów, the Radzanowski family, the Niszczycki family, the Towiański family, the Olszyński family, the Lityński family, the Paparow family, the Romers, the Geperts, the Mezerows, the Giedroyc family, Jan Parys, bishop Augustyn Radziejowski